

ZOOLOJİ NOMENKLATURU

Yazan : Ord. Prof. Dr. C. Kosswig (Hamburg)

Çeviren : Prof. Dr. A. Şengün (İstanbul)

Yetmiş bir sistematikçi nazarında önemli gözükten bütün karakterler bakımından birbirinin aynı olan bir hayvan topluluğuna tür adı verilir. Burada tür terimi tamamen teorik ve ancak tarif eder mahiyette kabul edilmiştir. Şimdiye kadar edinilen bilgi, eğer yeni bir türü tarif eden kimse iyi bir sistematikçi ise, yeni tür olarak tayin edilen canlı grubunun tabiatında başkaları ile karışmadığını; fakat kendi aralarında mütemediyen çaprazlanıp kendileri gibi yeni fertler meydana getiren bir canlı topluluğu olduğunu göstermiştir. Bir yeni türün tarif edilmesinde çok sayıda fertler kullanılır. Bunlardan birisi o yeni türün hakikî temsilcisi olarak kabul edilir. Onun özellikleri tarif edilir. Bu fert o yeni türün tipidir ve TİP veya TİPUS adı ile adlandırılır. Bir yeni türü tayin ederken çok sayıda fert bulunmaz ise; elde edilen tek ferdin o zamana kadar bilinen türlerden birine mi, ithal edileceği, yoksa yeni bir tür mü olacağı sistematikçiye kalmış bir düşüncedir. Tipus büyük bir müzede saklanır ve müze numarası belirtilir. O sayede o tür ile ilgilenen herkes onu, müzeye gidip bir karşılaştırma materyeli olarak kullanır. Yeni bir türü tarif eden toplayıcı, tipus olarak vasıflandırdığı ferdi nerede yakaladığını, hangi tarihte yakaladığını açık şekilde belirtir. Küçük bölgelerde yakalanan fertlerin numaralanmasında ekseriya o küçük bölgeyi içine alan daha geniş bölge, meselâ vilâyet de yazılmalıdır. Meselâ Türkiye'de başka başka vilâyetlerde pek çok Yeniköy vardır. Şaşırmanı önlemek bakımından vilâyetin adını da vermek icap eder. Bir türün bütün fertleri nadiren birbirinin aynı olabilirler. Onun için tipusun yanında mümkün olduğu taktirde aynı zamanda ve aynı yerde toplanmış diğer fertleri de saklamak icap eder. Bu fertler PARATİP veya PARATİPUS veya PARATİPOİT adı ile adlandırılırlar. Bunlar da aynen tipusta olduğu gibi yakalandıkları yer, tarih, saklandıkları müze ve müze numarası belirtilmek sureti ile kullanılırlar. Yeni bir türü tarif eden neşriyat yapılırken gerek tip ve gerekse paratipleri ile ilgili bütün bilgi, o eser içine konur. Beş on paratipden geri kalan fertler

müzenin ilmî koleksiyonuna devredilir, paratipler ve geri kalan numuneler müzeler ile değiştirilebilir. *Kustuslar*, yani büyük bir müzede belli bir hayvan grubunu çalışan kimseler, o hayvan gurubuna ait özel bir koleksiyona sahip olamazlar. Entomoloji ve malakoloji (salyangoz ve midyeler) alanlarında her hangi bir müzeye dahil olmayan özel şahıslar çok zengin koleksiyonlara sahiptirler. Bunların bilgileri de yeni bir tür tarif edecek kadar geniştir. Maalesef bu özel araştırmacılar kendileri tarafından tayin edilmiş türün paratiplerini büyük bir müzeye göndermeye karar veremezler. Bunlar ekseriya yerinde olmayan bir düşünceye sahiptirler. Bu düşünce de özel koleksiyonlarının fert sayısı ne kadar fazla ise o koleksiyonun değerinin o kadar yüksek oluşudur. Böyle bir özel araştırmacı veya toplayıcının ölmesi üzerine hakikatte ilim bakımından çok mühim olan koleksiyonu da dağılır ve kaybolur.

Eğer bir yazar yeni bir tür tarif ederse, onun daima, yeni türü diğer yakın akraba türlerden ayıran karakterleri açık bir şekilde bildirmesi lâzımdır. Eğer böyle bir mukayese yapılmamış ise, yazarın yeni bir tür bulup bulmadığı sorusu şüpheye kalır. Eski senelerde yeni bir türün tipusunu ilmî müzede özel bir şekilde saklamak ekseriya ihmal ediliyordu. Ekseriya tipus, müzede aynı bölgede yakalanmış diğer fertlerle birlikte bir şişede saklanıyordu. Böyle hallerde bütün bir türün veya genusun, hattâ familyanın fertlerini tipus olarak işaretlemek icap eder. Çünkü bunlardan hangisinin yeni türün tarifinde kullanıldığı bilinemez. Bu şekilde bulunan fertlere LEKTOTİPUS adı verilir. Bazen kaybolan bir tipusun toplandığı yerden yeniden o türe mensup fertler yakalanırsa o fert *TOPOTİPUS* olarak adlandırılır. İlmî bakımdan topotipus hakikî tipus gibi muamele görür. Bilindiği gibi bir tür iki isme sahiptir: 1- genus, 2- tür adı. Kendi kendine çoğalabilen ve diğerleri ile karışmayan tabii topluluk, tür adı altında toplanmış olan hayvanların topluluğudur. Yeni tayin edilen bir türün bilinen genuslardan birine mi ithal edileceği; yoksa kendi başına yeni bir genus mu olacağı yeni türün, diğer akraba türlere nazaran gösterdiği özelliklerin derecesine bağlıdır. Yeni bir genus ihdas edilir ise, türlerden biri *GENOTİPUS* olarak işaretlenir. Daha sonraki araştırmacılar genotipus olarak işaretlenen türün gösterdiği özelliklerin, diğer akraba türlere nazaran çok farklı olmadığı, onun için bunun yeni bir tür teşkil edemeyeceği kanısına ulaşırlar ise, bu tür bir başka genusa ithal edilir. Listede bir başka türün *SİNONİMİ* olarak gösterilir. Yeni bir tür olarak işaretlenen türe ait ismin arkasına o türün isminden hemen sonra n. sp. (nova species) harflerini koyar. Aynı şekilde yeni bir genus tarif edildiği vakit, genus isminin sonuna nov. gen. (Novum genus) harfleri konur. Daha sor-

raki neşriyatta türü tarif etmiş olan kimsenin adı n. sp. harfleri yerine yerleştirilir. Meselâ; *Xiphophorus hellerii* Heckel gibi. Burada Heckel bu türü ilk önce tarif etmiş olan kimsenin adıdır. Bu türün bir yakın akrabası, Hubbs ve Gordon tarafından *Platypoecilus xiphidium* ismi ile adlandırılmıştır. Daha sonra bu gurup ile çalışan bir araştırmacı *Platypoecilus* kelimesi ile ifade edilen genusu lüzumsuz görmüştür. O tarihten itibaren bu balık (*Platypoecilus xiphidium*) (Hubbs ve Gordon) olarak işaretilenmiştir. Burada parantez içinde geçen Hubbs ve Gordon kelimesi, bu balığın önce başka bir genus adı ile adlandırıldığını ve sonra öyle bir genus lüzumsuz olduğu için onun lağvedilip, bu türün *Xiphophorus* genusuna ithal edildiğini anlatır. Müteveffa Prof. Dr. Fahire Battalgil Ankara civarında yakalanmış bir balık türünü yeni bir *Alburnus* türü olarak tarif etmiş ve ona *Alburnus Kosswigi* Battalgil adını vermiştir. Daha sonraki araştırmalar bu balık türünün *Alburnus escherichi* Steindachner türünden çok farklı olmadığını göstermiştir. O yüzden bunun müstakil bir tür olmayacağına karar verilmiş ve *Alburnus Kosswigi* kelimesi *Alburnus escherichi* türünün sinonimi olarak kabul edilmiştir. Sinonimler literatüre aşağıdaki şekilde geçirilir.

Alburnus escherichi Steindachner
(Syn. *Alburnus Kosswigi* Battalgil)

Bilhassa eski müellifler çok az materyelle çalıştıklarından; hakikatte ara dereceleri ile birbirine bağlı olan değişik görünümlü fertleri muhtelif türler olarak tarif etmişlerdir. Bu durum, yani değişik görünümlü fertlerin birbirlerine ara dereceleri ile bağlı olduğu tesbit edildikten sonra bunlara verilen değişik tür isimleri kaldırılır ve hepsi ilk önce verilen tür adı altında toplanır. İlk tarif edilen isim olarak yalnız önce verilmiş olan isim değil, aynı zamanda aynı sırada verilmekle beraber; hakikata daha uygun olan isimlerden biri de kabul edilebilir. Meselâ 1843 de Heckel tarafından aynı sıradan iki sazancık tarif edilmiş idi. Önce tarif edilen *Aphanius mento*, ikinci tarif edilen *Aphanius cypris dir*. Sonradan *Aphanius mento*'nun *Aphanius cypris*'in dişisi olduğu öğrenilmiştir. Onun için bu tür şimdi *Aphanius mento* olarak adlandırılır.

Sistematik ilk bakışta kuru bir ilim gibi görünür. Fakat zoocoğrafya ile ilgili problemlerin araştırılmasında olduğu gibi belli konularda beynelmilel anlaşmaya ulaşabilmek için biricik yoldur. Bundan başka sistematik soyoluş teorisinin temelini teşkil eder. Çünkü belli bir istikamette derecelenmiş olan tabii sistemin çeşitliliği, bize türlerin ve genusların akrabalık derecelerini ifade eder. Eğer bir tür başka yerlere yayılmış ise bu ya-

yılma neticesinde o türün fertleri arasında bir izolasyon vukua gelir. Bu yüzden başka başka yerlerde yaşayan topluluklar, populasyonlar hasıl olur. Bu populasyonlar birbirlerinden çok farklı görünebilirler ve bu yüzden de ayrı ayrı tür isimleri ile adlandırılırlar. Fakat daha sonradan yapılan çalışmalarla bu populasyonlar arasında ara dereceleri bulunur. Ara derecelerinin buldukları yerler de farklı görünüşlü populasyonların yaşadıkları yerler arasında geçit teşkil ederler. Bunlar tesbit edildikten sonra bir türün ara dereceleri ile birbirine bağlanmış çeşitli populasyonlarının bir bölgeden bir başkasına uzadığı ve bir daire teşkil ettikleri görülür. Bu olaya ırk halkası adı verilir. Böyle hallerde Linnaeus'un kullandığı biner nomenklatur yerine triner nomenklatur getirilir. Meselâ ilk önce tayin edilen bir tür: *Garrulus glandarius* (Linnaeus 1759) un bir benzeri Kafkas'larda da bulunmuş ve *Garrulus glandarius krynicki* adı ile adlandırılmıştır. Türkiye Trakya'sında bunların karışık bir populasyonu yaşamaktadır. Bu yüzden *Garrulus glandarius krynicki* birincinin bir coğrafik ırkı olarak kabul edilmiştir. Burada ilk önce tarif edilmiş olan *Garrulus glandarius* (Linnaeus 1759) NOMİNAT IRK adı ile adlandırılır ve *Garrulus glandarius* Linnaeus adı ile anılır. Buna mukabil diğeri, *Garrulus glandarius Krynicki* adını alır. Çok defa bu ırklar, literatürde alt tür olarak isimlendirilirler.

Coğrafik alt türler veya birbirlerinden ayrı yaşayan populasyonlar, yalnız sistematik bakımdan, yani çeşitliliğin belli bir şekilde sınıflandırılması bakımından önemli değildir. Çok defa birbirlerinden küçük farklarla ayrılmış ve ayrı ayrı yerlerde yaşayan bu populasyonlar yeni bir tür başlangıcının öncüleri olabilirler. Çünkü uzun zaman ayrı kaldıkları takdirde kendi aralarında bir takım yeni özellikler kazanırlar ve bu özellikler başka başka yerlerde yaşayan populasyon fertlerinin arasındaki seksüel yakınlığın sönmesine sebep olurlar. Bunun neticesinde bir ana türün muhtelif yerlere yayılması ve onlar arasında seksüel yakınlığın yok olmasıyla yeni yavru türler hasıl olurlar.